

* * *

Johann RAINER (opr.), *Grazer nuntiatur*, t. III: *Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzl 1592–1595* (unter Mitarbeit von Heinz Noflatscher und Christian Rainer), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001 — 435 ss., 3 nlb.

Po wielu latach wyężonej pracy emerytowany dziś profesor Johann Rainer z Innsbrucka w ramach *Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut* w Rzymie dał nauce trzeci z kolei tom źródeł, dokumentujących aktywną, choć skomplikowaną działalność nuncjatury papieskiej w stolicy Styrii — Grazu²⁰. Był to ciekawy epizod historyczny funkcjonowania papieskiej placówki dyplomatycznej poza stolicą cesarstwa w Wiedniu, gdzie również rezydował osobny nuncjusz. Placówka w Grazu powstała w 1580 r. przy dworze arcyksiążąt habsburskich, by w 1622 r. zamknąć swoje podwoje wraz z przeniesieniem się arcyksięcia, a od 1619 r. już cesarza FERDYNANDA II do Wiednia. Jej działalność pozostawała w ścisłym związku z podejmowaniem przez cesarską dynastię szeroko zakrojonej akcji rekatalizacyjnej w swoim imperium (łącznie z zadaniami, wypełnianymi przez placówkę papieską w Wiedniu). Przez pryzmat spraw rozległego imperium i postępów w nim czynionych przez protestantyzm, widoczne stawały się ogólne założenia i zamiary Stolicy Apostolskiej w trudnym dla Kościoła katolickiego momencie dziejów. Dla tych wysiłków jednak istotną pomocą były uchwały Soboru Trydenckiego,

---

¹⁹ M. HELLER, *Sens życia i sens Wszechświata*, Tarnów 2002, s. 142–145.

²⁰ Poprzednimi tomami były: (I) J. RAINER (wyd.), *Nuntiatur des Germanico Malaspina. Sendung des Antonio Possevino 1580–1582*, Wien 1973; (II) J. RAINER, S. WEISS (wyd.), *Nuntiatur des Germanico Malaspina und des Giovanni Andrea Caligari 1582–1587*, Wien 1981.

których realizacja odbija się także w działalności nuncjuszy w Grazu. Zresztą wszystkie nuncjatury papieskie otwarte w II poł. XVI w. powoływane były przede wszystkim w tym celu, by wprowadzić reformy trydenckie w życie²¹. Może warto już w tym miejscu zaakcentować, że wiadomości zawarte w materiałach dotyczących się funkcjonowania papieskiej placówki dyplomatycznej są bardzo wielostronne i istotnie ubogacające informacje z innych źródeł. Ten fakt kiedyś zdecydował, że z chwilą udostępnienia materiałów watykańskich przez LEONA XIII w 1881 r. zaczęto powszechnie przystępować do eksplorowania tych zasobów i przystąpiono do wydawania całych serii oryginalnych materiałów nuncjuszy²². W tym nurcie znajduje się także w sumie niedługo istniejąca nuncjatura w Grazu. Krótki ten czas był jednak ważkim momentem w dziejach imperium Habsburgów, do których apelowali kolejni papieże, by cesarze wspierali ich wysiłki podejmowane w obronie katolicyzmu. Nuncjuszom rezydującym w Grazu jurysdykcyjnie podlegały południowe tereny imperium (Styria, Karyntia, Kraina, Gorycja, Triest, północno-wschodnia część Istrii) i dlatego w orbicie zainteresowań kolejnych przedstawicieli papieskich znajdowały się problemy pogranicza cesarstwa, które wystawione były również na bezwzględną konfrontację z islamem, umacnianym przez Turcję na Bałkanach. Może więc dla spraw polskich nuncjatura w Grazu nie miała bezpośredniego znaczenia, ale zapoznanie się z aktywnością przedstawicieli papieskich także przy tym dworze ukaże bardziej przekonująco cały dramatyzm ówczesnej sytuacji katolicyzmu w Europie. W takiej sytuacji też każde przyglądanie się stawianiu tamy zwycięskiemu dotąd w znacznej mierze protestantyzmowi i wykorzystywaniu tych możliwości przez papieństwo z naukowego punktu widzenia będzie z pewnością bardzo użyteczne, więc warto zwrócić uwagę na owe wartościowe źródła. Kilka drobnych z pozoru kwestii, zawartych w materiałach z Grazu, ilustruje jednak, że Polska była powiązana z ówczesną Europą i jej problemami. Bowiem na stanowisku nuncjuszy w Grazu byli G. MALASPINA, późniejszy nuncjusz w Polsce w latach 1592–1598, czy J.A. CALIGARI, przedtem w Polsce w latach 1578–1581, a przedstawiciel cesarski J. KOBENZL przebywał wraz z H. ALDOBRANDINIM (późniejszym KLEMENSEM VIII) w Polsce w 1588/89 r., od którego to momentu datuje się ich bliska znajomość. Echem odbija się w materiałach z Grazu także ślub arcyksiężniczki ANNY z królem ZYGMUNTEM III WAZĄ w 1592 r. (N. 15), czy zwycięstwa J. ZAMOJSKIEGO nad Tatarami w 1594 r. (N. 286, 288).

Niniejszy tom zawiera materiały z okresu nuncjatury Girolamo PORTIA, który był trzecim z kolei przedstawicielem papieskim, rezydującym od 1592 r. w Grazu, przypomnijmy, obok działającej placówki z odrębnym nuncjuszem przy dworze

²¹ Zob. M. FELDKAMP, *La diplomazia pontificia da Silvestro I a Giovanni Paolo II. Un profilo*, Milano 1995, s. 46–58.

²² Ich przegląd daje J. RAINER, *Nuntiaturberichte: Forschungsstand und Forschungsprobleme*, „Innsbrucker Historische Studien” 9 (1986), s. 70–90; dla materiałów z terenów Rzeszy Niemieckiej na s. 78–83.

wiedeńskim²³ Pozycja jego nie była najwygodniejsza, bowiem Habsburgowie nie darzyli tej placówki zbyt dużym zrozumieniem, i już poprzednio przeżywała ona swój trudny okres, kiedy po J.A. Caligari przez 5 lat nie była ona obsadzona. Dopiero wstąpienie na tron papieski Klemensa VIII w 1592 r. ożywiło nowe nadzieje, a ten pontyfikat był czasem poszukiwania rozwiązań, by nie zaprzepaścić szansy na umocnienie katolicyzmu. W tomie niniejszym wydana została korespondencja nuncjusza z sekretarzem stanu kard. Cinzio ALDOBRANDINIM, listy M. MINUCCI, sekretarza *Congregatio Germanica* w Rzymie, a także H. KOBENZLA, wysłannika cesarskiego na dwór papieski, a w 1594 r. delegata na Sejm Rzeszy w Regensburgu, gdzie zmarł w sierpniu tego roku. W wymienianych listach i składanych swoim przełożonym relacjach odbijają się trudne zagadnienia koniecznej reformy wewnętrznej Kościoła w tych krajach, które poddane zostały jurysdykcji naszego nuncjusza: przeprowadzenie wizytacji poszczególnych klasztorów, podjęcie szerokiej reformy zakonów, łącznie z uregulowaniem zasad ich egzempcji, popieranie jezuitów w zakładaniu przez nich kolegiów, inspirowanie biskupów co do otwierania seminariów duchownych, wypełniania przez nich przepisanych wizyt *ad limina Apostolorum* (wprowadzonych dopiero w nowym kształcie przez SYKSTUSA V w 1585 r.). Wszystkie te zadania miały być włączone we współpracę z władcami, dlatego tyle odniesień w wymienianej korespondencji do arcyksiążąt ERNESTA i FERDYNANDA, późniejszego cesarza, rezydujących w Grazu. Są też echa używania kielicha na mocy specjalnego indultu jeszcze z 1564 r. (N. 33), także przez cały czas utrzymujących się kontrowersji, np. między cesarstwem a Wenecją czy Bawarią a Salzburgiem o Berchtesgaden i tamtejszych kanoników regularnych, między Salzburgiem a biskupem Gurk o wizytacje kościelne w Karyntii, komplikacje z obsadą biskupstwa Eichstätt; wiele kłopotów sprawiał „heretyk”, niejaki ALESSANDRINI w Lublaniu (N. 185, 186, 198, 202). Ale znalazły się też zwyczajne kwestie, jak informacje o słabych zbiorach zbóż we Włoszech i pytanie o możliwość zakupu zboża w Bawarii (N. 127), czy o posłaniu Aldobrandiniemu przez Kobenzla małego zegara (N. 179). Listę rozmaitych spraw, poruszanych w publikowanych dokumentach, można by jeszcze skutecznie wydłużać. A wszystko osadzone było w utrzymującym się ówczesnie żywo niebezpieczeństwie grożącym ze strony tureckiej. Nie ma prawie żadnego z listów, w którym by nie zostały odnotowane wieści o zbieraniu się wojsk tureckich na granicach cesarstwa, zwłaszcza przez paszę Bośni, o wyrządzanych zniszczeniach na terenie Węgier, o koncentrowaniu wojsk cesarskich dla odparcia ewentualnego ataku. Owo zagrożenie tureckie nadaje wysiłkom papieskim swoisty koloryt, w którym musiało być potraktowanym jako zupełnie uzasadnione współdziałanie czynników kościelnych i państwowych. W ten sposób zebrana dokumentacja ukazuje aktywność papieskiego

---

²³ Przegląd nuncjuszy wiedeńskich daje w sumarycznym przeglądzie D. SQUICCIARINI, *Nunzi apostolici a Vienna*, Città del Vaticano 1998 (także wersja niemieckojęzyczna *Die Apostolischen Nunien in Wien*, Città del Vaticano 1999, 2000²).

przedstawiciela włączonego z konieczności w skomplikowane układy natury ogólnej. Nie posiadamy w tych materiałach jednakże np. dokumentacji ilustrującej integralną część posługi nuncjuszy, a związanej z funkcjonowaniem trybunału nuncjatury, przez którą udzielano dyspensy, różnego rodzaju łaski duchowe i przywileje kościelne. Można przyjąć, że tym zajmowała się placówka w Wiedniu.

Obecny tom został zredagowany podobnie, jak oba poprzednie; na jego zawartość składają się: po krótkiej *Przedmowie Wydawcy* o prezentowanym tomie (s. VII–VIII), J. Rainer we *Wprowadzeniu* (s. IX–XXXIX) przedstawił najpierw krótki zarys dziejów i pozycji nuncjatury w Grazu, biografie czterech głównych osób wymieniających pocztę, która zamieszczona została w edycji (C. Aldobrandini, M. Minucci, G. Portia, H. Kobenzl), następnie szczegółowy wykaz wykorzystanych źródeł i archiwów, krótką informację o zastosowanych zasadach edytorskich i bibliografię prac, traktujących o epoce i ludziach, nadto wykaz użytych w publikacji skrótów.

Trzon omawianej pozycji stanowią publikowane *Teksty* listów nuncjusza i wspomnianych już wyżej osób (s. 3–405); zasadniczo są one wydawane *in extenso* i tylko wyjątkowo ograniczył się edytor do pozostawienia samego regestu (N. 77, 81, 105, 195). W sumie znalazło się w niniejszej edycji 331 dokumentów z okresu od 28 marca 1592 r. do 29 kwietnia 1595 r. Zasady edytorskie zastosowane przez J. Rainera są klarowne, przejrzyste i konsekwentnie stosowane. Wszystkie wydawane teksty dokumentów pisane były w języku włoskim i łacińskim, rejestry do nich i przypisy wydawca zamieścił w języku niemieckim. Kwestie ortograficzne, duże i małe litery dostosowane do współczesnych — w najkonieczniejszym wymiarze. Materiały źródłowe publikowane w niniejszym tomie przechowywane są zasadniczo w Archiwum Watykańskim oraz w Bibliotece Apostolskiej. Oprócz nich pojedyncze listy zachowane są w innych archiwach Austrii (Graz, Innsbruck, Klagenfurt, Salzburg, Wiedeń), Włoch (Gorycja, Mediolan, Neapol, Udine, Wenecja, rzymskie zbiory Archivio Doria Pamphili oraz centralne archiwum jezuitów), a nawet w Słowenii (Lubljana) czy Hiszpanii (Simancas) — wszystkie zostały przez wydawcę dokładnie wyliczone (s. XIX–XXII). Zasadniczo wydane zostały oryginały, ale każdy edytor źródeł wie, że trzeba wykorzystać także minuty (koncepty), a niekiedy kopie, co zostało w każdym przypadku dokładnie odnotowane. Niektóre z publikowanych listów były już drukowane, dotyczy to szczególnie korespondencji J. Kobenzla, wydanej przez K. HORVATA w 1907 r. Pominięta została w edycji tekstów tytulatura adresata, także formuły końcowe, data i podpis nadawcy. Bardzo poprawne zostały opracowane przypisy, zawierające identyfikację osób, miejsc oraz wspomnianych faktów i wydarzeń historycznych oraz odnoszące do podstawowej literatury przedmiotu; tak zastosowana metoda nie powoduje powstania niebezpieczeństwa, że edycja źródłowa przeradza się w studium, czym przecież ze swej natury nie jest i nie powinna być.

Istotnym uzupełnieniem edycji jest *Indeks osób, miejscowości i rzeczowy* (s. 409–435), niezbędny w korzystaniu z całej publikacji. Wzbogaceniem tomu jest zamiesz-

czony portret nuncjusza G. Portia oraz próbka jego pisma — ilustracje bardzo dobrej jakości znajdują się na początku tomu.

Przy lekturze bardzo wartościowej publikacji rodzą się dwie drobne kwestie. Z doświadczenia wiadomo, jak ważną rzeczą jest rozwiązywanie postaci, kryjących się pod określeniem urzędu. Np. wymieniony w N. 18 biskup Eichstätt, którym był ówczesnie Konrad von GEMMINGEN, został podany imiennie dopiero w N. 39, a J. TAUTSCHER imiennie wyliczony w N. 140, podczas gdy „biskup Lubljany” już w N. 7. Zaś PEREGRINUS FABRITIUS wymieniony w N. 30 nawet w indeksie nie został rozwiązany. Rozwiązanie imienia i nazwiska zaraz przy pierwszym spotkaniu w materiale źródłowym ułatwiłoby znacznie poruszanie się w materiale, bez pracochłonnego odnoszenia się do indeksu.

Drugą sprawą, przed którą zawsze stają wydawcy, to dobór źródeł. Istniejąca bogata dokumentacja dotycząca nuncjuszy każe trzymać się pewnych rygorów, to znaczy publikować tylko te materiały, które związane są bezpośrednio z nuncjuszem lub też dotyczą jego osoby i działalności. Oczywiście, wiele kwestii, o których traktują wprost źródła związane z poszczególnym nuncjuszem, wymaga może szczególnszego naświetlenia, ale wówczas zatraca się obraz kompletności dokumentacji. Tak bym traktował zamieszczenie np. N. 15, 16, 30, 35, 161, 223, 298, które są bardzo wartościowe dla zrozumienia istniejącej wówczas sytuacji, ale — moim zdaniem — wprost nie są związane z urzędem nuncjusza G. Portia. Nie jest to błąd, tylko podstawa do dyskusji nad ideą przedstawiania kolekcji jednorodnego — z punktu widzenia metodologicznego — zestawu materiałów źródłowych odnoszących się do bardzo konkretnie wskazanego zespołu. Dla nich zawsze jest miejsce w przypisach, a w przypadku szczególnie cennych dodatków — możliwość publikacji w ewentualnym aneksie.

Na podkreślenie zasługuje dobra jakość papieru, a na szczególną pochwałę — niezwykle staranna korekta, dzięki czemu uzyskana została perfekcyjna poprawność tekstu.

Nie ulega wątpliwości, że podjętym wysiłkiem związanym z przybliżeniem materiałów nuncjatury w Grazu J. Rainer wzbogacił naukę historyczną, która edycję możliwie wszystkich materiałów z każdej nuncjatury papieskiej już od przeszło stulecia traktuje jako jeden z najbardziej pilnych postulatów naukowych, kierowanych do znawców archiwów i do historyków Kościoła. Po udostępnieniu źródeł teraz może przyjść czas na podjęcie solidnych, szczegółowych studiów historycznych.

Bp Jan Kopiec, Opole